

**BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QUVCHILARNI MANTIQUIY
FIKRLASHGA O'RGATISH**

Parmonova Dilafruz Orzikulovna

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti Samarqand filiali

“Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va metodikasi” yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini mantiqiy fikrlashga o'rgatishning bilim olishdagi ahamiyati, foydali metod va pedagogik texnologiyalar haqida batafsil ma'lumot berilgan. Shuningdek, mantiqiy fikrlashning metodologik asoslari ham misollar bilan ochib berilgan.

Kalit so'zlar: mantiqiy fikrlash, tahlil qilish, sintez qilish, analiz, ko'nikma, yo'nalish, tadqiqot.

Ko'plab psixologlarning tadqiqotlariga ko'ra, aynan boshlang'ich maktab yoshida, mantiqiy fikrlashni, muammoni hal qilish uchun nostandart yondashuvni shakllantirish zarur ekan. Agar maktabgacha yoshda bolaning o'yin faoliyati yetakchi bo'lsa, boshlang'ich maktabda o'qishga yo'naltirish yetakchiligi mavjuddir. Bu davrda fikrlash asosiy funksiyaga aylanadi va shu sababli aqliy faoliyatni rivojlantirish boshlang'ich maktabda ustuvor ahamiyatga ega. Mantiqiy fikrlash bolani o'zlashtirgan bilim va ko'nikmalaridan foydalangan holda, shuningdek, nazariy va amalda nostandart vaziyatlarda qaror qabul qilishga, shuningdek, kerakli ma'lumotlarni topishga o'rgatishni tartibga soladi. Bularning barchasi mantiqiy fikrlashni rivojlantirish, agar u asosiy vazifa bo'lmasa, keyinchalik bolaning boshlang'ich maktabda o'qishi davrida eng muhimlaridan biriga aylanishidan dalolat beradi. Mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda quyidagilar muhim: tahlil qilish, sintez qilish, tushunchalar bilan ishlash, xulosa chiqarish, mulohaza yuritish, bahslashish va eng muhimi, mustaqil fikrlash odatini rivojlantirish, g'ayrioddiy yechimlarni izlash. Aqliy faoliyat, boshqa har qanday faoliyat kabi, o'qitilishi va rivojlanishi kerak.

Mantiqiy fikrlashni o'rgatish, shuningdek uni rivojlantirish tabiiy, hayotiy vaziyatlarga yaqin bo'lishi kerak. Shu bilan birga, pedagogik vositalar bola rivojlanishining yoshga bog'liq xususiyatlarini (psixologik va jismoniy) hisobga olishi kerak. Mavjud maktab o'quv dasturlarida, albatta, mantiqiy universal harakatlarni shakllantirish mashqlari mavjud, ammo mavhum fikrlashni rivojlantirish zarurligini hisobga olgan holda, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun qo'shimcha dastur ishlab chiqish uchun tajriba o'tkazish mantiqan to'g'ri keladi va har qanday darsga mashqlarni o'quv jarayonida ham kiritish mumkin.

Bunday vazifalar o'quv jarayonida ham, sinfdan tashqari ishlarda ham mutlaqo har qanday darsda amalga oshirilishi mumkin. Ushbu mashqlarning turi quyidagicha

bo'lishi mumkin: mantiqiy ketma-ketlik (bir qator tavsifa etilgan narsalarning ortiqcha miqdorini toping yoki rasmlarning mantiqiy turkumini yarating); labirint; mantiqiy aloqalarni topish (ikkita obyekt o'rtasidagi o'xshashlikni aniqlash); xato toping; xususiyatlarga ko'ra narsalarni ajratish. Eng samarali usullardan biri bu rasmdir. Chizish jarayonida bolaning bilish faoliyati rivojlanadi, rang, hajm, makon kabi tushunchalar shakllanadi. Ushbu muammoning yechimi shundan iboratki, diqqatni o'quvchiga beriladigan ma'lumot hajmini ko'paytirishdan, mantiqiy universal ta'lim harakatlarini shakllantirishdan o'tkazish kerak. Shu bilan birga, o'qituvchi o'z e'tiborini kichik maktab o'quvchisida umumiy mantiqiy aqliy faoliyatni o'rnatishga, har xil xulosalar turlari bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirishga qaratishi kerak. Ta'lim jarayonini shakllantirishga bunday yondashish standart darsning borishini butunlay o'zgartirishi mumkin, masalan, ilgari o'qituvchi dars mavzusini so'ragan bo'lsa, endi u talabalarni yetakchi savollar bilan boshqarishi kerak, shunda ular o'zlari mavzu nima ekanligini va nimani o'rganish kerakligini aniqlaydilar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari tomonidan mantiqiy bilim va usullarni o'zlashtirish masalasi V.S. Ablova, Y.L. va T.K. Kamolova va boshqalarning ilmiy tadqiqotlarida o'rganilgan. Mazkur olimlarning tadqiqotlarida boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishning to'g'ri tashkil qilinishi natijasida bolalar mantiqiy fikrlash bo'yicha ko'nikma va malakalarini (husususan, sinflarga ajratish, umumlashtirish, o'z xulosalarini yetarli argumentlar bilan asoslash va h.k.) juda ham tez egallaydilar. Shu bilan birga pedagogika nazariyasida bunday ta'lim jarayonini qanday qurish masalasida yagona qarashlar mavjud emas. Bir qator olimlar (V.G. Beylinson, N.N. Pospelov, M.N. Skatkin) mantiqiy usullar fan mazmuniga yashiringan va o'quvchilar fan bo'yicha ta'lim olish jarayonida, berilgan obrazlar asosida to'g'ridan-to'g'ri mantiqiy fikrlashga o'rganadilar deb hisoblashadi. Bu savolga boshqacha yondoshuvda (Yu.I. Vering, N.I. Lifintseva, V.S. Nurgaliyev, V.F. Palamarchuk) o'quv fanlarini o'rganish orqali mantiqiy fikrlashga o'rganishning samaradorligi kam bo'ladi, bunday usul mantiqiy fikrlashning hamma usullarini o'rganish uchun yetarli emas, shuning uchun mantiq ilmiga bag'ishlangan alohida o'quv fanlarini joriy qilish kerak deb hisoblashadi. Yana bir guruh pedagoglar (D.D. Zuyev, V.V. Krayevskiy) o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini konkret o'quv fani mazmuniga kirgan mantiqiy amallarni tushuntirish orqali rivojlantirish mumkin degan g'oyani ilgari suradilar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish muammosiga yondoshuvlar turlicha bo'lishga qaramay, tadqiqotchilarning asosiy qismi ta'lim jarayonida mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish quyidagilarni o'z ichiga oladi degan umumiy qarashlar mavjud: o'quvchilarda qaralayotgan predmetlarni qiyoslashga, ulardagi o'xshashliklar va farq qiluvchi hususiyatlarini aniqlashga o'rgatish; predmetlarning eng muhim va ikkinchi darajali hususiyatlarini

ajratib olishga o'rgatish, o'quvchilarga predmetlarni tarkibiy qismlarga (analiz) bilish maqsadida ajratish, alohida tashkil etuvchi qismlarni yaxlit predmet sifatida birlashtirish (sintez) hamda bu jarayonda qismlar o'rtasidagi munosabatlarni aniqlashga o'rgatish; o'quvchilarga kuzatish va mavjud faktlar asosida to'g'ri xulosa chiqarish, bu xulosalarni tekshirish, ishonarli tarzda isbotlash, yolg'on mulohazalarni inkor qilishga o'rgatish; o'quvchilarning o'z fikr-mulohazalarini ma'lum bir tartib va ketma-ketlikda, asoslangan holda, bir-birini inkor qilmaydigan mulohazalar yordamida bayon qilishlarini nazorat qilish. Shunday qilib, mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish bevosita ta'lim jarayoni bilan bog'liq bo'ladi.

Ta'lim jarayonida turli tipdagi modellardan muttasil va o'rinli foydalanish bolalarda mantiqiy-obrazli fikrlash hissini rivojlantiradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun birdaniga predmet va xodisalarning ta'siriga e'tibor qaratishga moyil bo'ladilar. Ularning aqliy faolligi takrorlash va qo'llashga yo'naltiriladi. Bu yoshdagi bolalar predmet va xodisalarning mohiyatlariga unchalik ko'p qaratilmaydi. Ular odatda predmet va xodisalarning bir ko'rishda his qilishi mumkin bo'lgan hususiyatlari haqidagi taassurotlarini bildiradilar. Muammolarning murakkab tomonlariga kamdan-kam hollardagina e'tibor berishadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil ravishda xodisa va predmetlarning sabab va oqibatlarini o'rganishga qiziqish bo'lmaydi, ular faqat u yoki bu amalni qanday bajarish haqida savol berishlari mumkin, muhim va muhim bo'lmagan hususiyatlarni ajratishga e'tibor berishmaydi. Boshlang'ich sinf o'quvchilaridagi analiz, sintez, qiyoslash, umumlashtirish kabi mantiqiy amallarni bajarishni o'rganar ekan, tadqiqotchilar quyidagi hulosaga kelishdi: kichik yoshdagi bolalarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarining asosiy hususiyati quyidagilardan iborat: his qilishning ustunligi; abstrakt narsalar ustida faolyait ko'rsatish; sintezni predmetlar bilan aloqani uzmagan holda ko'rgazmali holatda amalga oshirish; predmetlar ustida qiyoslash amalini hususiyatlarini osongina his qilish mumkin bo'lgan usulda qayta joylashtirish; predmetlarning muhim alomatlarini ajratishga qodir emaslik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vygotskiy, L.S. Fikrlash va nutq / L.S. Vygotskiy - M: AST, 2005 yil.
2. Galperin P. Ya. Maktab o'quvchilarida bilim va ko'nikmalarni shakllantirish muammolari va maktabda o'qitishning yangi usullari / Galperin P. Ya., Zaporozhets NV, Elkonin D.B. - M.: Ta'lim., 1963.
3. Khandamova Feruza Bakhodirovna. (2023). TEACHER'S SPEECH: GIVING INSTRUCTION TO LEARNERS IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES. *Proceedings of International Conference on Educational Discoveries and Humanities*, 2(7), 6–10. Retrieved from <https://econferenceseries.com/index.php/icedh/article/view/2226>
4. Umidovna, Farkhodova Shakhzoda, and Suyunova Aziza Kholmuminovna. "SOCIAL FACTORS AND THEIR FUNCTIONING IN SOCIOLINGUISTICS." *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ* 21.3 (2023): 68-70.